

УДК 745. 54 (477+4) "14/20"

DOI <https://doi.org/10.15407/um-etnolog.2025.22.114>

КОСИЦЬКА ЗІНАЇДА

кандидатка мистецтвознавства, наукова співробітниця відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID 0000-0002-6416-5037

KOSYTSKA ZINAIDA

a Ph.D. in Art Studies, a research fellow at Fine and Decorative Arts Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID 0000-0002-6416-5037

Бібліографічний опис:

Косицька, З. (2025) Українська витинанка як одна з гілок паперових прикрас країн Європи. *Українське мистецтвознавство*, 22, 114–143.

Kosytska, Z. (2025) Ukrainian Paper-Cutting Art Pieces as One of the Branches of Paper Decorations in the European Countries. *Ukrainian Art Studies*, 22, 114–143.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2025. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

УКРАЇНСЬКА ВИТИНАНКА ЯК ОДНА З ГІЛОК ПАПЕРОВИХ ПРИКРАС КРАЇН ЄВРОПИ

Анотація / Abstract

У статті висвітлено головні етапи розвитку мистецтва витинанки на теренах Європи від XIV ст., з часів, коли жвава торгівля зі Сходом сприяла поширенню паперу та започаткуванню на європейських землях виготовлення різноманітного декоративного оздоблення з нового матеріалу в техніці вирізування. До наших днів збереглися паперові книги XVI ст. з ілюстраціями й шрифтами, що прорізані на сторінках і для виразності читання мають підкладені аркуші контрастного кольору. У Франції у XVIII ст. набули популярності вирізані з чорного паперу зображення силуетного характеру, найчастіше демонстровані на білому тлі. Традиція виготовлення «Liebesbriefe» (нім. «листи любові») характерна для Швейцарії, Австрії, Німеччини XVIII – початку XX ст., де ці послання часто виготовляли на зразок розети, квадрата, прямокутника, декоруючи по краю вирізаним ажуром чи різноманітними наклеєними елементами: квітами, листками, сердечками, нерідко розфарбованими за особистісніми естетичними смаками.

У Польщі різнобарвними витинанками – «wycinankami» (пол.) – прикрашали сільські оселі з другої половини XIX ст., що споріднює традиції народних майстрів України та Польщі. На

теренах українських земель паперові оздоби також відомі з XIX ст. Сьогодні після різних етапів розвитку витинанки трансформувалися на твори станкового характеру, що набули рівнозначного поцінування разом із живописом та графікою.

Перші ґрунтовні дослідження про еволюцію техніки вирізування з паперу в країнах Європи опубліковані в середині XX ст. Їх підсумки у вітчизняному науковому просторі ще не були проаналізовані. У статті здійснено спробу заповнити цю лакуну, а також розглянути подібні й відмінні риси типових процесів, характерних для еволюції цього виду творчості у Франції, Нідерландах, Німеччині, Швейцарії, Польщі, Литві, Україні та серед єврейського населення Європи. Представлений матеріал демонструє самобутні художні вирішення майстрів різних країн і взаємовпливи європейських практик. Звернено увагу на асинхронний перебіг культурних процесів у контексті еволюції цього виду творчості, що пов'язано з історією окремих регіонів і залежить насамперед від економічних і соціальних змін у суспільстві.

Ключові слова: мистецтво вирізування з паперу, країни Європи, європейські майстри, українська витинанка, мистецтвознавчий аналіз, порівняльний аналіз, художні вирішення.

The main stages of development of the paper-cutting art pieces in Europe from the 14th century are described in the article. This is the period when lively trade with the East has contributed to the spread of paper and the introduction of various decorative finishing from the new material in the cutting technique on European lands. Paper books of the 16th century have been preserved till nowadays with the illustrations and fonts that are cut into the pages and have sheets of contrasting color underneath for the reading expressiveness. The silhouette images cut out of black paper have become popular in France in the 18th century. They have been displayed on a white background the most often. The tradition of making "Liebesbriefe" (German: love letters) is typical for Switzerland, Austria, Germany of the 18th and early 20th centuries, where these messages have been often made in the form of a rosette, square or rectangle, decorating along the edge with cut-out lace or various glued-on elements: flowers, leaves, hearts often colored according to personal aesthetic tastes.

The village houses have been decorated with colorful paper-cutting art pieces – "wycinanki" (Polish) in Poland since the mid- to late-19th century. This fact brings together the traditions of folk craftsmen of Ukraine and Poland. Paper decorations have also been known since the 19th century on the territory of Ukraine. Today, after various stages of development, paper-cutting art pieces have been transformed into easel-style works gaining equal appreciation along with painting and graphics.

The first thorough studies on the evolution of the paper-cutting technique in the European countries have been published in the mid-20th century, and their results are not analyzed in the Ukrainian scientific community yet. An attempt to fill this gap is made in the article, as well as to consider similar and distinctive features of typical processes typical for the evolution of this type of creativity in France, the Netherlands, Germany, Switzerland, Poland, Lithuania, Ukraine and among the Jewish population of Europe. The submitted material is used to demonstrate the original artistic solutions of masters from various countries and also the mutual influence of European practices. Attention is drawn to the asynchronous course of cultural processes in the context of the development of this type of art, which is connected with the history of separate regions and depends primarily on economic and social changes in the society.

Keywords: paper-cutting art, European countries, European masters, Ukrainian paper-cutting art pieces, Art Studies analysis, comparative analysis, artistic solutions.

Вступ. Для українського декоративного мистецтва природною рисою завжди залишається та обставина, що в різні періоди розвитку воно еволюціонувало в рідні етапи європейських художніх процесів. Відповідно й мистецтво витинанки проходило етапи, характерні як для української, так і загальноєвропейської культури. При цьому нагадаємо, що самобутньою відмінністю розвитку цього виду творчості в усіх

європейських країнах є хвилі періодичного забуття й зацікавленості. Саме тому важливо, що нинішній сплеск поширення, який сміливо можна назвати розквітом витинанки, характеризується стійким інтересом до сучасних мистецьких явищ і процесів, а найголовніше – до витоків та історії розвитку цього виду мистецтва.

Мета. Еволюція паперових оздоб у Європі ґрунтовно досліджується вже із середини ХХ ст. [16; 18; 23; 27]. В Україні також з'явилася низка праць вітчизняних дослідників про цей ефектний декор [2; 3; 8]. Водночас ще не були представлені розвідки з порівняльним аналізом головних тенденцій, характерних як для українського художнього простору, так і країн Європи саме в річищі цього виду декору. Тому вважаємо за необхідне здійснити спробу висвітлити головні етапи еволюції мистецтва вирізування з паперу на теренах європейських держав і в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи традиції ближніх країн Європи в контексті розвитку техніки вирізування з паперу, важливо не забувати про ту природну обставину, що їх еволюція на різних територіях позначена подібними й водночас відмінними рисами, передусім асинхронним перебігом. Нове мистецтво, що в XV ст. з'явилося на землях Європи як наслідок появи тоді ще малопоширеного зручного матеріалу – паперу, в різних куточках набувало популярності в різні часи, отримуючи яскраве самобутнє національне забарвлення, продиктоване локальними художніми відмінностями, сформованими місцевими майстрами раніше в техніках роботи з матеріалами, які також легко відновлюють форму після згинання та піддаються вирізуванню ножами й ножицями. До таких віднесемо насамперед сукно й пергамент. Європейські майстри із цими матеріалами вже до цього набули досвіду й випрацювали власну художню естетику, що заклала основу для різноманіття й багатства загальної панорами мистецтва витинанки в Європі.

Одним із найдавніших європейських зразків, створених за допомогою вирізування, науковці вважають пергаментний покрив для ритуальної чаші – потиру¹. Раритет до початку ХХ ст. зберігали в монастирі Тегернзее (Tegernsee) [18, s. 11]². Його використовували для відправлення меси, тому на позолоченому тлі майстер зобразив символічне серце з хрестом, терновий вінець та інші знаряддя страстей Христових, оточивши їх рамою із прорізаних латинських слів християнського гімну. Підкладка з червоної тканини надає ажурним деталям схожості з металевою оправою і посилює враження вишуканості та коштовності. Науковці датують покрив XV ст. На жаль, пам'ятка була втрачена з виходом публікації про неї у книзі німецького дослідника Адольфа Шпамера «Das kleine Andachtsbild vom XIV. bis zum XX. Jahrhundert» [18, s. 11]³. Тож дізнаватися сьогодні про неї та оцінювати можна тільки з літературних джерел і за ілюстраціями.

Зовсім відмінні прийоми мистецтва демонструє інший давній зразок, виготовлений у 1494 році писарями з Барселони (Іспанія). Це так звана цехова книга овочівни-

¹ У практиці православних християн подібні накриття з тканини називають «покровами» / «воздухами».

² Монастирський комплекс Тегернзее заснований у VIII ст. в сучасному м. Тегернзее (Німеччина).

³ «Das kleine Andachtsbild vom XIV. bis zum XX. Jahrhundert» – «Мала молитовна картинка від XIV до XX століття». – *Пер. авторки з нім.; Das Andachtsbild (нім.)* – вирізана чи намальована мініатюра з постатями Діви Марії, Ісуса Христа чи святих, нерідко вирішена як сюжетна композиція. У перекладі означає «благословенна» / «молитовна» картина. У Середні віки їх традиційно брали із собою в подорож.

ків і садівників, у якій на двох позолочених пергаментних аркушах наклеєні окремі зображення, вирізані з мідної гравюри. Нескладний прийом допоміг майстрові без великих затрат ілюструвати вже готовим матеріалом сторінки, на першій із яких представлена коронована дама, що сидить із розгорнутою книгою в руках на тлі замку, завершеного вгорі зубцями. Зображення трударів наклеєні довкола центральної постаті, проте вони значно менші за розмірами. Дослідниця Зіґріт Меткен (Sigrit Metken)⁴ вважає, що правительку, найвірогідніше, можна ототожнити з королевою Марією, дружиною Альфонса Великодушного⁵, яка свого часу надала бажані привілеї садівникам. Наступне вирізане й наклеєне зображення в книзі – дві також короновані особи в одязі зразка моди XV ст. До їхніх ніг припали на коліна прохачі з грамотою. Третя ілюстрація цехової книги намальована фарбами. Декоративний фриз і початкові літери тексту теж виконані з допомогою прорізів.

Обидві згадані пам'ятки прислужилися в той час техніці вирізування з пергаменту, утім, унікальними вони точно не були. Ажурний чи наклеєний декор у звичних на той час речах (покрив на чашу для Меси і цехова книга) може засвідчувати достатньо широке застосування схожих прийомів у багатьох інших видах декоративного мистецтва.

Техніка вирізування саме з паперу на територію Європи, як свідчать наукові розвідки, потрапляє зі Сходу [8, с. 9–10], де було винайдено цей зручний матеріал. Принагідно зазначимо, що в Китаї – батьківщині паперу – традиція вирізування паперового декору дуже популярна донині. Тут і сьогодні активно вирішують на вікна паперові зображення на свята й виготовляють різнокольорові паперові ліхтарики, доповнюючи їх різними наклеєними елементами. На жаль, особливо давні писемні згадки про цей вид мистецтва в Китаї до наших днів не збереглися. Перші з них датовані VII–XII ст. [8, с. 10].

Водночас до нас дійшли відомості про театр тіней, у якому використано силуети з паперу. Цей вид творчості згадано в індуїстському епосі «Магаб'арата»⁶, сформованому в нинішньому варіанті десь між 400 роками до н. е. і 400 роками н. е. Найдавніші збережені «ляльки» цього театру виготовляли з верблюжої шкіри; їх рясно декорували дрібним ажуром. Саме такого типу фігури віднайшов німецький сходознавець Пауль Кале (Paul Ernst Kahle)⁷ в 1909 році в єгипетській дельті Нілу. Строгий стиль, за яким їх виготовлено, вразив сучасників-мистецтвознавців. Тоді ж із журналу «Іслам» про експонати дізнався Василь Кандинський і відразу дев'ять із них опублікував в альманасі «Блакитний вершник» (1912) [18, с. 12].

Стверджувати водночас, що саме такого типу роботи безпосередньо активізували вирізування ажурних деталей з пергаменту і в подальшому з паперу немає

⁴ Зіґріт Меткен (1928–2016) – німецька етнологиня, фольклористка. Тривалий час працювала у Франції.

⁵ Альфонсо V Великодушний (ісп. Alfonso V el Magnánimo; 1396–1458) – король Арагона, Валенсії, Майорки, Сардинії, Сицилії, Неаполя. Мав особливе пошанування до людей науки і мистецтва. Його дружина, Марія Кастильська (1401–1458), була також його двоюрідною сестрою.

⁶ «Магаб'арата» («Велика історія Бгаратів») – давньоіндійський епос, священний текст в індуїзмі й джайнізмі. Остаточоно був упорядкований у IV ст. н. е. Найдавніші незавершені списки вчені датують 400 р. до н. е.

⁷ Пауль Ернст Кале (нім. Paul Ernst Kahle; 1875–1964) – німецький доктор філософії, професор, академік, теолог-протестант, сходознавець.

жодних підстав. Імовірно, це були подібні технічні прийоми, застосовані для схожого за властивостями матеріалу під час виготовлення різних за призначенням речей у різних видах творчості. Найвірогідніше, що вирізування з пергаменту в країнах Європи походить із вишуканих східних книг, виготовлених зі шкіри, що тут з'являються вже на початку VIII ст. Зразки зі строгою геометричною орнаментикою в Єгипті набувають згодом вільніших рослинних форм і пізніше в Персії були доведені до вишуканої філігранності. Навіть у Венеції в XV ст. копіювали деякі перські обкладинки з прорізаним орнаментом.

Коли в XV–XVI ст. в побутових справах папір поступово витіснив пергамент, техніку вирізування майстри почали використовувати в новому матеріалі. Для кращого виразнення прорізаних чи штапованих елементів часто застосовували барвисті підкладки, переважно блакитного кольору, укладаючи їх разом із позолоченим чи розфарбованим папером тощо. Вирізаний декор уже тоді часто додатково розмальовували, іноді його штапували.

Відомо, що з Персії це мистецтво потрапило до Туреччини, де вже в XVI ст. існували цехові спілки майстрів, які вправно володіли технікою вирізування з паперу. Природно, що в ісламських зразках пишні орнаменти й літери відігравали першочергову роль.

Траплялися також інші випадки використання декору з паперу. Наприклад, у 1582 році під час чергових святкувань у Константинополі перед султаном проходила урочиста хода ремісників, у процесі якої група майстрів – працівників у техніці вирізування з паперу – демонструвала сад із красивим замком та паперовими квітами, виготовленими надзвичайно вишукано [22, s. 7].

Уже в 1587 році радник із м. Кенігсберга Райнхольд Лебенау (Reinhold Lebenau) привіз із Туреччини кілька паперових зображень, виготовлених у техніці вирізування. Тоді він записав у своєму щоденнику, що під час поїздки зустрів майстра – турка, «який міг з кольорового паперу вирізати все, що росте: і трави, і квіти – фіалки, рози, тюльпани, з бутонами, з листками, стеблами, корінчиками і все, що йому тільки приносили, і кожен міг сказати, що це були трави, які вирости в полі, в саду та старанно висушені. Деякі [вирізані] трави я купив у нього за два дукати» [18, s. 12].

Незважаючи на випадковість подібних дорожніх сувенірів, завдяки жвавій торгівлі Сходу з Венецією, а пізніше з Амстердамом, паперові вирізки потрапляють до Європи. У європейських музейних та приватних колекціях до сьогодні збереглися паперові книги, виготовлені такою технікою. Усі вони створені в XVI – на початку XVII ст. і яскраво свідчать, що паралельно з розвитком мистецтва вирізування на Сході, найвірогідніше, стимульовані саме східними зразками, у Західній Європі техніка вирізування з паперу набуває поширення, спираючись уже на власні етнолокальні традиції, напрацьовані тут раніше у справі виготовлення книг та їх орнаментування. Європейські митці замість прямого копіювання почали виробляти речі в цій техніці, переосмислюючи нове для них надбання східних народів, оскільки мали для цього власні вікові традиції декору, характерні для вітчизняного побуту й відмінних естетичних ідеалів.

Пам'ятки європейського мистецтва з властивою їм виразною символікою були швидше застосуванням давно відомих технічних прийомів та досягненням нових художніх зразків, запозичених зі Сходу, утім, ніяк не наслідуванням його конкретних образів, нерозривно пов'язаних із мусульманством. Застосування цієї техніки для виготовлення різноманітних зображень потрапило в Європу на власний ґрунт, про-

низаний християнським світоглядом і відмінними ідеалами краси. Саме завдяки такому підходу не відбулося штучного перенесення елементів східного мистецтва на твори, виготовлені в Європі. Це був лише творчий імпульс, підказка, що активізувала й пришвидшила розвиток вітчизняних видів декоративного мистецтва.

Найдавніший серед відомих паперових раритетів збережений у бібліотеці Белоїль (Beloeil) на півдні Бельгії, у володінні князів де Лінь⁸. Назва книги – «Книга страстей Господа нашого Ісуса Христа із зображеннями й фігурами, створеними без жодної матерії» («*Liber Passionis Domini nostri Jesu Christi cum figuris et characteribus ex nulla materia compositis*»; *лат.*). Її складають 24 сторінки білого веленевого паперу⁹ розміром 14,5 × 9,5 см, кожна з яких має підкладку з блакитного паперу, що надає вирізаному красивому шрифту особливої вишуканості. Дослідники вважають, що, створюючи раритет, використовували тонкий ніж.

У книзі на 15 сторінках відтворено латинський текст 18-ї глави Євангелія від Івана. Сім наступних сторінок мають ілюстрації до страстей Ісуса Христа: з поцілунком Юди, сценою зі слугою Малхом, у якій апостол Петро йому відсікає вухо; з подіями під час бичування Христа, коронуванням терновим вінцем, падінням із хрестом, розп'яттям, проколенням тіла Христового списом сотника Лонгіна¹⁰ та покладенням до гробу. Усі вирізані зображення обрамлені по периметру, ніби вони вставлені в архітектурну арку. У книзі також є лист-присвята з гербом і короною Генріха VII, короля Англії¹¹, в оточенні слів девізу ордену Підв'язки¹² – «Хай посоромиться той, хто подумає про це погано» («*Non y soyt qui mal y pense*»; *давньонорманд. фр.*).

Фронтиспіс книги прикрашає вирізаний віртуозний хитросплетений орнамент, ритміку якого гармонізує чергування квітів троянд із коронованою літерою «Н». Достовірно, що книга з 1609 року перебуває у володінні князів де Лінь; у березні 1617 року її переплетено новим червоним оксамитом, що замінив попередню стару обкладинку. На жаль, жодних відомостей про майстрів, які виготовляли цей безцінний експонат, не збереглося.

Наступним прикладом паперових вирізок може бути «Книга покаючих псалмів» («*Liber Psalmi roenitentiales*»; *лат.*), що була замовлена й виготовлена для короля Франції Франциска I (1494–1547)¹³. У 1878 році раритет експонували на виставці в Парижі. Сьогодні, схоже, він зберігається в приватній колекції, але тривалий час уважалося, що експонат безслідно зник. Важливо, що після показу цієї товстенької книжечки залишився її опис, опублікований власником у 1857 році. Заголовок першого аркуша та його сітчасті прорізи заповнені пишними геральдичними ліліями¹⁴ й коронованою літерою «F»¹⁵. За стилістикою вони нагадують фронтиспіс вищезгаданої «Книги страстей...» з Белоїль. Така обставина свідчить

⁸ Знать роду де Лінь, Лінье (*фр. de Ligne*) [18, s. 12].

⁹ Високоякісний цупкий глянцевиий папір, схожий на пергамент.

¹⁰ Сотник Лонгін, який очолював охорону довкола розп'яття.

¹¹ Генріх VII (1457–1509) – король Англії в 1485–1509 роках.

¹² Орден Підв'язки, вищий лицарський орден Великобританії, один із найстаріших у світі, створений у 1348 році.

¹³ Франциск I – король Франції між 1515–1547 роками.

¹⁴ Стилiзоване трипелюсткове зображення лілії (водяної) в Західній Європі називали Геральдичною / Королівською лілією.

¹⁵ Літера «F» є позначкою монетного двору Франції.

про вплив художніх вирішень давнішого зразка на смаки майстра, який працював над оформленням «Liber Psalmi poenitentiales». Ще на одній сторінці в центрі зображено герб ордену Св. Михаїла¹⁶, над яким розміщено розп'яття Христа з написом на стрічці, що вільно спадає серпантинном за розп'ятою фігурою Ісуса Христа: «Боже, Боже, нащо Ти мене покинув?» (Пс. 21: 2). Подальші вірші псалма латиною та івритом розташовані ліворуч і праворуч розп'яття. На рівні середини цієї сторінки з боків герба ордену закомпоновані чотири літери «F» із коронами (по дві ліворуч і праворуч). У нижніх кутках сторінки – по медальйону із саламандрою, що є геральдичною твариною герба Франциска I. Усі сторінки, за винятком першої, декоровані прорізною каймою на зразок арабески, у якій повторюються зображення найрізноманітніших тварин і символічних знаків (дельфіни, шлеми із забралом, черепа тощо). Папір у книзі позолочений, блакитний, червоний і чорний, що надає шрифтові й мотивам виразного декоративного ефекту. Вирізаний латинський текст семи покаючих псалмів¹⁷ розділений вишуканими початковими літерами філігранного виконання. Текст ілюстровано сімома сценами (також вирізаними), у яких представлено гріхи Давида, його каяття та прославлення, причому жодна сцена не заповнює повністю всієї сторінки. Творець книги псалмів залишився для нас невідомим, дуже ймовірно, що він не тільки знав про «Liber Passioni», а й мав її за зразок. Дослідники вважають, що, найвірогідніше, роботу було виконано між 1515 і 1547 роками, під час правління Франциска I. Припускають, що цю книгу могли виготовити на замовлення Маргарити Наваррської, сестри короля¹⁸. Вона добре зналася на мистецтві й цінувала його. На думку про таку роль Маргарити Наваррської у виготовленні цієї книги наводить ініціал «M», поєднаний у декорі саме з її емблемою – чорнобривцями.

Відомо, що орнаментику, створену за допомогою вирізаних із паперу шаблонів, використовували в Європі для декорування стін архітектурних готичних будівель. Найчастіше їх виготовляли, складаючи аркуші за відповідною схемою, після чого вирізані шаблони допомагали створювати фризи з ритмічним орнаментом. Зазвичай так обрамовували настінні сюжетні зображення. Подібні прийоми пізніше почали застосовувати і для декору дерев'яних сидінь у церквах чи для інших меблів. Так, у XVII ст. на території сучасної Німеччини селянські скрині прикрашали саме за допомогою паперових шаблонів [22, s. 7]. Місцеві майстри, які вправно володіли пензлем і водночас технікою вирізування, могли легко переймати зразки орнаментів і технічні прийоми з міста. Вони почали їх застосовувати вже для ефектного декору площини меблів, що виходило зручно й просто завдяки гармонії повторюваних модулів. Ці й багато інших прикладів можуть свідчити про часи, коли цінніші чи простіші вирізані паперові твори набули значного поширення в Європі.

---

¹⁶ Орден Св. Михаїла – перший у Франції лицарський орден. Заснований Людовиком XI в 1469 році. Символікою ордену є зображення Архангела Михаїла на скелі, що символізує штаб-квартиру ордену – священну гору Мон-Сен-Мішель.

¹⁷ Сім покаючих псалмів – особлива молитва в традиції католицької церкви – Пс. 6, 31, 37, 50, 101, 129, 142.

¹⁸ Маргарита Наваррська (1492–1549) – французька принцеса, письменниця, сестра короля Франциска I. Вирізнялася великою відданістю своєму братові; при його дворі створила центр культурної аристократії; написала книгу «Гептамерон» («*Гептамерон або історія щасливих закоханих*» / «*Heptameron ou l'histoire des amants fortunés*») у стилі Джованні Боккаччо, де представлено бесіди кавалерів і дам.

Про хвилю розквіту техніки вирізування в Європі в XVII ст. можуть свідчити паперові твори відомої нідерландської поетки, тодішньої єдиної в Європі жінки-студентки, яка слухала лекції в Утрехтському університеті, – Анни Марії ван Схюрман¹⁹. Її роботи демонструють типові для цього періоду так звані білі вирізки (нім. *Weißschnitt*), для виготовлення яких необхідно було запастися неабияким терпінням і набути досконалого володіння технікою для виконання ажурного тонкого рослинного чи геометризovanого орнаменту.

Тоді ж у монастирях Німеччини та Швейцарії монахи з особливим старанням за допомогою ножа виготовляли невеликі ажурні зображення – «кружевні картинки» (нім. *Spitzenbild*)²⁰. Вони набули надзвичайного поширення, виокремившись із великого руслу релігійних молитовних картинок невеликих розмірів – «*Andachtsbild*», про які було згадано вище²¹. Ці мистецькі твори дарували одне одному для їх подальшого використання найчастіше закладками для книг чи молитовників. Значна частина таких вирізаних із паперу зображень мали розміри з долоню, могли бути й більшими. На невеликих площинах паперу в центрі зазвичай розміщували композиції, що набули вже тоді поширення в техніці деревориту, зокрема сюжети біблійного характеру чи окремі постаті Богородиці, Ісуса та святих. Довкола головного зображення прорізали на папері тонкий лінійний чи рослинний орнамент, що нерідко міг нагадувати вишукане мереживо. Ці картинки найчастіше залишали білими, іноді їх розфарбовували. Тоді кольоровими робили центральні зображення чи окремі елементи орнаменту; траплялося, що барвистою була вся площа твору.

Домінування рослинної орнаментики у XVIII ст. призвело до зникнення в оформленні настінних зображень використання орнаментальних шаблонів, створюваних за допомогою складання паперу в кілька разів. Утім, техніка вирізування із цього матеріалу не зникла, її почали використовувати для оздоблення свідоцтв про хрещення, різдвяних листівок, для оформлення збірок релігійних цитат, а також для декору «листів любові», «листів кохання» (*Liebesbriefe*, *Liebeszeichen*) [22, s. 7–8], про які далі йтиметься детальніше.

Із середини XVIII ст. європейські паперові вирізки асоціюються вже переважно з чорно-білими зображеннями, що існували до цього часу паралельно з мистецтвом білих ажурних творів. У цей час такі зображення сягають рівня силуетних портретів. Таким змінам особливо сприяли події у Франції в добу рококо, коли за часів короля Людовика XV (1710–1774) генеральний контролер фінансів королівської казни, філософ і політичний діяч Етьєн де Силуетт (*Étienne de Silhouette*, 1709–1767) запровадив схожі зображення у світських колах. Головний економіст країни прославився особливою ощадливістю, що часом межувала зі скарєдністю. Варто нагадати, що в той час Франція позбулася колоній в Азії та Північній Америці, а з 1756 року перебувала в стані семилітньої війни з Пруссією. Природно, що асигнування на війну та марнотратство при королівському дворі призвели до спорожніння державної казни. Це спонукало фахового державника поширити політику економії навіть на

¹⁹ Анна Марія ван Схюрман (1607–1678, нідерланд. *Anna Maria van Schurman*) – нідерландська поетка, магістерка теології, феміністка, одна з найосвіченіших жінок Європи XVII ст.

²⁰ *Das Spitzenbild* (нім.) – переклад має два значення: «картина-мереживо» або «картина найвищого гатунку».

²¹ *Das Andachtsbild* (нім.) – «благословенна», «молитовна» картинка невеликих розмірів із релігійним сюжетом. Їх дарували й носили при собі як символічний знак благословення. Див. примітку № 3.

різні види мистецтва. Саме тому Е. де Силуетт запропонував у колах аристократії замість дорогих творів живопису колекціонувати й прикрашати інтер'єри значно дешевшими силуетними зображеннями, які відтоді почали називати «силуетними вирізками» чи просто «силуетами». Сам міністр у своєму невеликому замку в Брісюр-Марне (Bruy-sur-Marne) прикрасив кімнату схожими творами з контурними зображеннями, а згодом саме тіньові картини, оформлені в рамах, прислужилися для оформлення житла в стилі бідермаєр.

Репертуар мотивів тоді був доволі значний: від портретів сановитих осіб, морських і сільських ландшафтів чи натюрмортів до мисливських сцен і зображень з архітектурними чи рослинними доповненнями. Нерідко вирізані картини розміщували в альбомах або на сторінках родословних книг, де вони гарно збереглися до наших днів.

Водночас для тодішніх жителів Парижа ім'я Е. де Силуетта було синонімом усього дешевого, особливо після публікації карикатури на самого міністра на зразок контурного стилізованого зображення з підписом «a la Silhouette». Незважаючи на ці контексти подій при королівському дворі, у той час тіньові зображення набули повсюдного поширення. Позаяк фігурні композиції можна легко виготовляти без складних інструментів, вони швидко стали популярними серед різних верств населення. Тогочасні модні паперові вирізки приурочували навіть до окремих дат чи подій, зокрема існувала традиція виготовляти їх до похоронів, щоб роздавати біля гробу близьким родичам та знайомим покійника. Навіть меблі, посуд і прикраси декорували контурними вирізками з паперу.

Силуети більш відомі за німецькою термінологією як тіньові вирізки (Schattenriss). Такі зображення започаткували навіть виокремлення картин, створених у техніці вирізування, як окремого виду мистецтва. Цьому сприяла й та обставина, що портрети такого типу могли створювати навіть аматори-непрофесіонали. Варто було лише поставити біля стільця, на якому сиділа портретована особа, спеціальну ширму, щоб на неї падала тінь від запаленої свічки. Це давало змогу зарисовувати контурні профільні портрети, набувши відповідної практики й уміння.

Хвиля розквіту цього виду творчості була помітною в усіх країнах Європи. У Німеччині вона збігається з роками діяльності Йоганна Вольфганга фон Гете (1749–1832). Принагідно варто згадати творчість Ганса Крістіана Андерсена (1805–1875) й насамперед його казку про «Стійкого олов'яного солдатика», з якої дізнаємося про звичні для тогочасних читачів подарунки, виготовлені з картону й паперу, наприклад замок із садом, у якому озером було кругле дзеркало. Біля входу в замок стояла танцівниця, вирізана з паперу, а її пишна сукня була зі справжньої тканини – льону. Відомо, що й сам письменник любив вирізати паперові зображення. Залишилися його авторські витинанки, серед яких частина із дзеркально-симетричними зображеннями (з одною вертикальною віссю) – ваза з пишними квітами, дама в жовтій сукні, театральна завіса з двома балеринами, східний замок тощо. Також він вирізував з паперу за схемою двох перехрещених осей (центральна симетрія) з чотирма рапортами. У такому типі робіт автор використовував мотиви виноградного грона, листя, різноманітних сердець, зооморфних фігур, які доповнені довколишньою лінійною вітійоватою орнаментикою. Вплив на творчість казкаря в техніці вирізування з паперу могли мати не лише поширені в його рідній Данії портретні «силуети» чи інші паперові твори. Не менше значення для письменника мав досвід навчання в єврейській школі, де тоді ще юний школяр спостерігав за традиціями вирізування

різноманітного декору, насамперед до релігійних свят, що має давню популярність серед єврейського населення Європи.

Найперша відома згадка про таку творчість походить з Іспанії, коли в середині XIV ст. кастильський рабин Шем-Тов Ісаак Ардут'є (Shem-Tob ben Isaac Arduziel²²) не зміг узимку написати звичайного листа своїм близьким, оскільки в його холодній кімнаті замерзло чорнило. Тоді він вирішив створити побажання іншого характеру й вирізав ножицями з паперу літери та різні символічні зображення. З приходом теплої пори року рабин не полишив своїх екзерсисів із папером, а продовжив ще активніше добиватися в цій справі кращих результатів.

Із часом усталилася форма й символіка такого декору. Значну частину мотивів у ньому складають різноманітні символічні мотиви, пов'язані з біблійними текстами чи фауною і флорою, що є традиційними для єврейського мистецтва. Найчастіше центральне місце в них має символічне зображення Храму (портал з двома, рідше з чотирма колонами)²³. До головних зображень належать також семисвічник, або менора²⁴, «дерево життя»²⁵. Часто використовують зірку Давида²⁶, Скрижалі Заповіту²⁷, корону. Серед тваринних зображень домінують леви, леопарди, олені; з птахів – орли, грифони, павичі. Поширені й рослинні мотиви: пшениця, ячмінь, виноград, інжир, гранат, оливи, фініки та різноманітні квіти, листя тощо [15, s. 3]. Нерідко майстри серед натуралістичних чи умовних зображень розміщують цитати з Біблії, переважно строфи з псалмів.

Упродовж століть у єврейських громадах по-різному ставилися до створення образу людини у візуальних видах мистецтва, здебільшого їх забороняли. Тому поширення набули символічні істоти чи предмети, до яких торкалася рука людини. Скажімо, глечик для омивання рук означав належність до роду Левитів. Зображення порталу є запрошенням увійти в Храм. Іноді вгорі додатково розміщують відповідний напис, наприклад: «Це ворота, до них увійдуть праведні»²⁸. Колони порталу здебільшого декорують квітами, листям, гронами винограду тощо. Аналогічне значення мають символічні зображення сходів, якими можна піднятися до Храму. Менора нагадує про сім днів творіння, деякі її форми межують з абстрактними. Цей мотив нерідко увінчують короною, що має багато значень. Птахи як символи люд-

---

²² Шем-Тов Ісаак Ардут'є (Shem-Tob ben Isaac Arduziel / Shem Tov ibn Isaac Arduziel (бл. 1290 – бл. 1369) – іспанський єврей XIV ст., єврейський письменник і перекладач арабських текстів [14, s. 3].

²³ Єрусалимський храм в історії, культурі, релігії євреїв є одним із найважливіших культових, символічних об'єктів. Опис храму трапляється в Біблії [Книга пророка Єзекиїля 41–22], де подано місце його розташування, вигляд і розміри стін та декоративні оздоблення.

²⁴ Зображення менори, чи семисвічника, надзвичайно популярне в єврейській культурі. Уже на початку н. е. менора символізує храм і державу Ізраїля [6, с. 18, 22].

²⁵ Дерево життя, як про це написано в Біблії [Буття. 2: 9], було посаджене в Райському саду разом із деревом пізнання добра і зла. Ці символи поширені в багатьох легендах і міфах народів світу.

²⁶ Зірка Давида, або Щит Давида – шестикутна зірка, утворена двома рівносторонніми трикутниками.

²⁷ Дві кам'яні плити, на яких були написані біблійні заповіді, передані Мойсею на горі Синай.

²⁸ Псалом 117:20.

ської душі трапляються в різних видах народного єврейського мистецтва, зокрема у вирізуванні. Білка з горішком нагадує про зусилля, які потрібно докладати для вивчення Тори. Зображення риби, поодинокі чи згруповані (колом), символізує багатство й багатодітність [10, с. 7].

Поширена практика для таких вирізок – накладання готового виробу на кольоровий папір або його імітацій «під золото» чи «срібло». Після цього майстри отримують бажаний ефект контрасту зображень вирізки і тла, яке можуть ще часто фарбувати. Нерідко розмальовують і самі вирізані твори. Ці прийоми мають багато спільного з технікою виготовлення паперових вирізок українськими майстрами.

Самобутні тематичні твори від XVIII ст. поширюються в поселеннях Альпійських гір Швейцарії. Одним із найвідоміших тогочасних народних майстрів, роботи якого збереглися до наших днів, був Йоганн Якоб Хаусвірт [23, с. 6] (Johann Jakob Hauswirth, 1809–1871), син лікаря, у подальшому наймит за щоденну плату, який працював лісорубом і вуглярем (випалював вугілля). Народився він у селищі Заанен (Saanen). Жив бідно й самотньо. З часом його життя наповнила творчість вирізування ножицями різних подій повсякденного життя: сезонні подорожі в гори, квіткові композиції, сільські свята тощо. Він самостійно опанував тонкощі цієї доступної і водночас ефектної техніки та з великою педантичністю виконував кожну роботу, уперше поєднавши поширені силуетні зображення із симетричною орнаментикою народного мистецтва. Майстер переймає мотиви з народного живопису, вишивки й дереворізьблення. Найчастіше він зображував вигін домашньої худоби в Альпи. Його силуетні композиції передають настрої та враження весняних свят, перехід корів на гірські пасовища, повернення їх додому восени тощо. Крім чорного глянцевого паперу, з якого Й. Я. Хаусвірт вирізував основне зображення, у його творах часто трапляються додані різнокольорові елементи, що посилюють святкову виразність чорно-білих композицій. Свої вирізані картини майстер дарував, продавав чи обмінював на необхідні речі в сусідів – селян і роботодавців.

Для широкого загалу творчість Й. Я. Хаусвірта була відкрита швейцарським учителем, художником, педагогом, етнологом, археологом Теодором Делашо (Théodore Delachaux)²⁹. На початку XX ст. він разом зі своїм братом, лікарем Константом Делашо (Constant Delachaux, 1875–1952), купував у франкомовному швейцарському кантоні Во/ Ваад (нім. Waadt) авторські паперові твори для власної колекції. Нині ім'я майстра відоме далеко за межами батьківщини, а його художня спадщина є частиною швейцарської культурної традиції. Відтоді переважно індивідуальна творчість у техніці вирізування все частіше набуває колективного характеру, вбираючи традиційні народні мотиви й демонструючи новий вид народного мистецтва, характерний для багатьох регіонів.

Подібні за стилістикою самобутні вирізки з паперу в поселенні Ружмон (Rougemont, кантон Во) створював дещо пізніше Луї Давид Соґі (Louis David Saugy, 1871–1953) [18, с. 200]. Для робіт цього мистця характерне використання переважно барвистих мотивів, серед яких трапляються сині, рожеві, зелені кольори, що надають особливої веселої атмосфери основним зображенням, вирізаним із чорного паперу. Він створював також твори, вирішені лише в чорно-білій гамі.

---

²⁹ Теодор Делашо (Théodore Delachaux, 1879–1949) навчався в Національній вищій школі витончених мистецтв у Парижі, колекціонував вироби швейцарського народного мистецтва, включно з іграшками та керамікою.

Серед жителів Швейцарії добре відоме також ім'я майстра Християна Швіцгебеля (Christian Schwizgebel, 1914–1993), який народився і виріс у багатодітній родині разом із сімома братами й сестрами. Кількість його творів сягає двох тисяч, і вони дуже поціновані на багатьох міжнародних аукціонах.

У поселенні Ружмон і донині збереглася практика вирізувати декор за стилістикою, що продовжує традиції попередніх авторів. Сьогодні тут традиційні чи оновлені сучасними мотивами зображення можна побачити в різних місцях: на шибках вікон і дверей жител, магазинів, готелів, кав'ярень. Філігранно виконані витинанки виготовлені, як правило, ножицями, скальпелем чи тонкими ножами. Вони вже стали самобутньою візитівкою містечка. Сьогоднішні туристи завжди можуть стежити за процесом створення нових чи давніх композицій; кожен із них намагається придбати для себе на згадку в цьому відомому мистецькому центрі хоча б одну з таких робіт. Останнім часом дедалі частіше паперові вирізки виготовляють жінки. У попередні століття цим мистецтвом займалися переважно чоловіки. Вирізані паперові картини майстрів Ружмон наповнені багатьма дрібними деталями, тому на виготовлення однієї роботи можуть іти не тільки тижні, а й місяці. Сучасні художники, як це було й раніше, малюють майбутню композицію олівцем на зігнутому вдвічі папері; після розгортання гармонія задуму набуває довершеності в дзеркальному повторенні кожного елемента.

До народного мистецтва жителів Швейцарії, Німеччини науковці відносять також уже згадані вище «Liebesbriefe» – «листи любові», «листи кохання», що значно поширилися, починаючи з XVIII ст. Їх вирізали самі селяни й городяни чи замовляли місцевим майстрам із цього виду мистецтва. Часто для їх виготовлення використовували різноманітні шаблони. З-поміж поширених мотивів на цих ліричних посланнях можна побачити різноманітних птахів, насамперед голубів, двоє чи кілька сердець, листя на зразок серця, різні квіти, галузки, вази з букетами тощо. Сам текст, у якому висловлювали найніжніші почуття дівчині-обраниці, намагалися виписати вишукано й також оформити декоративно. В одному з таких листів автор написав: «Хотів би я побажати тобі ліжка з троянд, <...> дверей з пряників» [18, s. 195], іноді серед іншого komponували біблійні цитати. Траплялося, що в цих посланнях одразу пропонували руку й серце, утім, необов'язково їх присвячували подіям, пов'язаним саме із заручинами чи весіллям.

«Листи любові» виготовляли різноманітні за формою і декором. Наприклад, вони могли бути розеткового типу, прямокутні, квадратні чи інших довільних зразків. Для виготовлення їх на зразок розет аркуш складали втриє, учетверо чи більше разів так, щоб після відтинання зовнішнього краю в розгорнутому вигляді вийшла бажана форма. Якщо краї обрізали неглибокою пелюсткою чи дугою, виходила основа, подібна до великої квітки. Якщо формували край із негострими «променями» (зубцями), тоді кінцевою формою була «зірка». У разі відрізання краю прямою лінією, спрямованою перпендикулярно до радіуса, отримували восьмикутник. Середину в листах зазвичай залишали вільною від ажурного декору для тексту. Збереглися зразки без жодного прорізаного елемента, лише з мальованим чи наклеєним декором [24, s. 42 – 43]. Текст розміщували за різними схемами: рядами, по колу тощо.

Традиція оформлення «листів любові» серед жителів Швейцарії та Німеччини активно тривала до першої третини XX ст. Нині, на початку XXI ст., майстри старшого покоління на виставках часто демонструють саме такого типу витинанки –

«Liebesbriefe». Помітне місце серед них займають роботи Фріца Шмальца (Friz Schmalz), який завжди дотримується давніх художніх прийомів [25, s. 55].

Варто зауважити, що «листи кохання» розеткової форми подібні до українських витинанок цього ж типу. Оздобами на зразок ажурних кружал українські селяни часто прикрашали інтер'єри власних домівок. Зокрема, у західних областях і на Поділлі круглі паперові прикраси малих і великих розмірів із прорізаним декором розміщували вгорі на стелі та стінах, на сволюку, на печі. В осередку Петриківка на початку ХХ ст. багат шаровими розетковими витинанками, з'єднаними в довгі гірлянди, прикрашали вгорі стіни.

І в орнаментиці прорізів на оздобах розеткового типу можемо побачити немало спільного, що продиктовано й загальною формою, і бажанням народних майстрів використати на площині прості й водночас ефектні ажурні деталі. Тому найперше трапляється схожий ажур геометричних форм: кружала, трикутники, ромби. До подібних мотивів належать також орніто-, зооморфні зображення, різноманітні квіти, листя, зело.

Характерною відмінністю українського паперового декору кінця ХІХ – початку ХХ ст. є його призначення, адже витинанки використовували переважно для оформлення сільського інтер'єру³⁰. Серед традицій виготовлення витинанок на теренах Німеччини та Швейцарії є твори і для оформлення житла, і вітальні листи й листівки з прорізними чи вирізаними та наклеєними елементами. Така практика виготовлення рукотворних листівок для привітань в Україні набуває поширення з другої половини ХХ ст., коли витинанки починають використовувати і як власноруч вирізане зображення, наклеєне на прямокутну основу, для написання вітань зі святами рідних і друзів. Тексти на таких рукотворах писали зі зворотного боку, тоді як для «листів любові» характерне розташування тексту з лицьового боку, де він сам собою виступає головним декором.

Серед майстрів витинанки в сучасній Німеччині вирізняється самотутніми роботами Карін Дікель-Йонаш (Karin Dickel-Jonasch), яка ефектно ілюструє силуетними зображеннями літературні твори, зокрема казки братів Грімм («Бременські музиканти», «Зоряні талери»). На сюжет казки «Дюймовочка» Г. Х. Андерсена авторка створила відео, візуалізувавши власні паперові художні образи й доповнивши дійство відповідними мелодіями [13]. У кадрах чергуються її вирізані твори сюжетного характеру, в яких представлено різні події, пережиті маленькою героїнею. Для паперових робіт К. Дікель-Йонаш обрала стилістику силуетних вирізок із чорного паперу, поширених у Європі в попередні століття, тому її образи легко переносять глядача у світ художньої естетики часів Г. Х. Андерсена.

Із самотутнім тінювим театром (Schattentheater) подорожує по всьому світу Анна Фабулі (Anna Fabuli, справжнє ім'я – Anna-Maria Schlemmer, Німеччина). Ще в дитинстві вона вирізувала різний декор і фігури, навчившись головних технічних прийомів у матері. Власну творчу діяльність розпочала уже в 1999 році зі сценою тінювого театру, прочитавши біографію Лотте Рейнігер (Lotte Reiniger), талановитої німецької режисерки анімаційного кіно, яка завоювала світову популярність завдяки саме фільмам із силуетними фігурами. Відтоді Анна Фабулі поринула у світ тінювого театру, самотійно виконуючи всі ролі. Вона проводить у різних країнах,

³⁰ Тут не йдеться про вирізки з паперу силуетного характеру, поширені в колах українського дворянства, де виразно простежується подібність стилістики, сюжетів і мотивів з європейськими зразками такого типу.

крім вистав, майстер-класи, на яких ознайомлює з основами тіньового театру й допомагає втілювати цікаві авторські ідеї. Майстриню часто запрошують на фестивалі, домашні театральні вечори, дні народження, хрестини та ін.

Самобутні прояви на різних етапах еволюції техніки вирізування з паперу простежуються на території Польщі, де витинанки (*wycinanki*) від другої половини XIX ст. стають поширеними [27, s. 6], а згодом посідають помітне місце серед інших видів народного мистецтва [16, s. 5]. Там вони відіграли важливу роль саме в оздобленні інтер'єру сільського житла [29, s. 2–3], що споріднює польські традиції з подібними тенденціями розвитку українських паперових оздоб. На наших землях цей вид мистецтва так само до середини, а в Західних областях до останньої чверті XX ст. використовували саме для декорування сільських осель.

Паперові оздоби в Польщі активно виготовляли в етнічному регіоні Курпе (*Kurpie/Kurpiowszczyzna*), де простежуються самобутні традиції. Місцеві витинанки ще називають «курпівськими». У кінці XIX – на початку XX ст. тут виготовляли фіранки, вирізували різні зооморфні силуетні зображення (коней), квіти. Серед найпоширеніших мотивів місцевого паперового декору – «лелуя» (*leluja*) – стилізоване дерево життя з видовженою кроною орнаментального вирішення. Під ним часто внизу додають умовні жіночі силуетні зображення чи птахів. Для прикрашення сволюка і стелі використовували монохромні орнаментовані розеткові вироби, зокрема «звізди» (*gwiazdy*), які місцеві майстри ще називають «кулками» (*kółkami*)³¹. В осередках цього краю також часто створюють ефектні паперові оздоби з кількох різнобарвних елементів, наприклад півнів, як тут на них кажуть – «когутів» (*koguty*). Для таких оздоб (поодиноких чи дзеркально-симетричних) на вирізаний цільний силует птаха з характерним гребінцем і пишним хвостом майстри наклеюють паперові пласкі крила контрастного кольору, своєю чергою доповнених іншим різноманітним вирізаним декором на зразок умовного листа, крапок, «сонечок», різних орнаментів тощо. Особливо прикрашають хвіст, увиразнюючи його довгими стилізованими різнобарвними «пир'їнами», на шию наклеюють «намисто» тощо.

З-поміж відомих мистецьких осередків Польщі назвемо також такі, як Люблін (*Lublin*), Кельці (*Kielce*), Лович (*Łowicz*), Серадз (*Sieradz*), Рава (*Rawa*), Опочно (*Opczno*). У кожному з них були сформовані характерні місцеві види оздоб із власними їм художніми відмінностями. Зокрема, люблінські витинанки (*lubelskie*), що стали поширені також із кінця XIX ст., вирізували переважно як одноколірні орнаментальні оздоби розеткового типу, найчастіше з рослинними, тваринними рідше антропоморфними мотивами. Їх кріпили на стіни, над ліжками, на сволюку, стелі.

Для ловицьких (*łowickie*) витинанок XIX ст. від самого початку їх побутування характерні зображення, створені з багатьох частин: квітів, листків, галузок тощо. Твори в цьому осередку виготовляли переважно двох типів – розеткових форм із наклеєними мотивами, найчастіше рослинного характеру. Другий вид місцевих витинанок називають «кодрами» (*kodry*). Це видовжені горизонтальні витинанки із сюжетними сценами. Ними спочатку прикрашали сволюки, що й продиктувало традиційну для них форму. На «кодрах» укладають зазвичай постаті людей в національному вбранні, особливо часто це «весільний поїзд» з молодою парою, боярами й дружками на святково прибраній бричці з чотирма запряженими кіньми.

---

³¹ Походить від «kółko» – демінутив від коло.

Майстри також зображують інші святкові чи щоденні події сільського життя. Такі тематичні композиції завжди доповнюють багатьма флоральними мотивами: деревами, квітами, що посилює піднесений настрій зображуваного. Самобутні художні прийоми споріднюють оздоби цього регіону з українськими витинанками Півдня України. Зокрема, в осередку Петриківка Дніпропетровської області здавна укладають схожі за технікою «вазони», «букети», «килимки», сформовані також із багатьох окремих різнокольорових модулів. При цьому стилістика творів ловицьких і петриківських майстрів виразно відмінна.

Найперше, що впадає в око у витинанках з Ловича, це використання багатьох кольорів різного насичення. Для створення однієї квітки майстер може використовувати кілька кольорів, які у свою чергу збагачені відтінками від найсвітліших до виразно соковитих, що творам, вирізаним із паперу, надає схожості з мальованими. Місцеві майстри подібно komponують силуети птахів, зелені пагони, листки за допомогою кількох деталей різного насичення. Для Петриківки до наших днів характерне використання переважно чистих кольорів для кожної складової: квітки, листя, птаха чи іншого мотиву.

Тематичні композиції в XIX й на початку XX ст. часто кріпили відразу на стіні, після Другої світової війни їх виготовляють завжди на паперовій основі. Складні витинанки із зображенням «весільного поїзда» любила створювати також українська народна майстриня із с. Петриківка Ганна Гречанова [3, с. 243]. У її роботах із цим сюжетом молодих із друзками й боярами зустрічають хлібом-сіллю батьки нареченого. Композиційна схема подібна до польських зразків – також горизонтальна орієнтація, розташування фігур у ряд, фланкування його розквітлимими деревами, кущами тощо. Відміною деталлю українських витинанок є «весільний поїзд», представлений без запряжених коней, тоді як у творах польських майстрів бричка з молодими стає виразною складовою сюжету. Принагідно зазначимо, що з багатьох різнокольорових елементів створювали паперові оздоби також на Поділлі, Покутті [4, с. 99, 171, 178–179]. За стилістикою вони відрізняються від петриківських і ловицьких, хоча технічні прийоми виготовлення подібні.

Для витинанок польського регіону Опочно характерне монохромне вирішення оздоб; зазвичай вони бувають квадратних чи прямокутних форм. На них переважає ажурне оздоблення, мотиви вирізують різноманітні: антропоморфні фігури, що тримаються за руки, зооморфні (олени), орнітоморфні (півні), фігоморфні (дерева, галузки, квіти, бутони). Подібні витинанки вирізали українські майстри на Поділлі й у селах західних областей. І хоча можна побачити багато спільних рис, все ж таки в кожному регіоні Польщі й України виготовляли паперові хатні оздоби за локальними самобутніми мистецькими смаками, що надає їм неповторних рис.

Показово, що майстри сучасної Польщі працюють у різних стилістичних напрямках. Є ті, хто продовжує народні традиції, серед них – народний художник Александер Дуткевич (Aleksander Dutkiewicz). Уміння й естетику мистецтва витинання він перейняв у родини, його творчість продовжує сімейні традиції, які можна простежити від XIX ст. Хист до вирізування внукові передали бабуся Агата Соболевська (Agata Sobolewska) і сестра, народна художниця Юзефа Сівек (Józefa Siwek). Для витинанок майстра характерні композиції народних творів регіону Рави й Опочно: монохромні розеткові, квадратні, прямокутні форми з ажурною орнаментикою, виконані з різнокольорового паперу з поширеними мотивами (дерево життя, птахи тощо).

Марта Голомб (Marta Gołąb) – одна з небагатьох польських художниць, хто продовжує традиції єврейських майстрів вирізування [15, с. 1–7]. Свою творчість вона почала в 1990-х роках. У роботах використовує традиційні мотиви єврейської художньої культури. Послугується різними технічними прийомами, створює монохромні й багатобарвні роботи. На початку XXI ст. тематику єврейських «мізрахів», «рейзеле» підхопив і плідно представляє майстер Ґреґоґж Дудала (Grzegorz Dudała).

У витинанках Анни Вальчак (Anna Walczak) з м. Лодзя (Łódź) домінують новацийні художні прийоми. Фаховий педагог з математики, вона почала вирізувати з 2009 року. У її авторських творах трапляються стилізовані портрети загальновідомих персонажів, з-поміж яких «Дівчина з перловою сережкою» Яна Вермера, автопортрет Фріди Кало та інші відомі образи. Серед улюблених тем майстрині – постаті святих, історичні будівлі, тварини. Практикує вона й виготовлення силуетних зображень із листя дерев.

Представляючи ретроспективу мистецтва вирізування в Литві, варто зауважити, що періоди розквіту й забуття цієї техніки в наших країнах мають схожі часові межі. Це пояснюється перебуванням обох держав в минулому столітті у складі СРСР³². Роки значного поширення паперових вирізок у Литві й Україні припадають на кінець XIX й перші десятиліття XX ст. У цей час литовські народні майстри виготовляли паперові оздоби для прикрашання домівок, переважно фіранки на вікна, серветки на полички меблів, зокрема буфетів. Вирізували також оформлення для абажурів, плафонів на керосинові лампи, рами для дзеркал, з різних модулів укладали декоративні композиції на зразок мотиву «вазона», «букета» для прикрашання стін тощо. До 1950-х років простежується тривалий період згасання, виразно помітний у Литві, Україні, а також усіх країнах Європи. На такий перебіг вплинули різні історичні події, насамперед наслідки Першої і Другої світових воєн, від яких постраждала і Європа, і багато держав на інших континентах. На наших землях ці обставини значно поглибили Голодомори 1920-х і 1930-х років. Відродженню витинанок із кінця 1950-х років сприяло піднесення економічного рівня громадян і, звісно, поява паперу в селах. З-поміж тих, хто доклав значних зусиль до відродження цього виду мистецтва в другій половині XX ст. в Литві, насамперед слід назвати подружжя Юлію Даніляускене (Julija Daniliauskienė, 1926–2009) та Антанаса Даліуляускаса (Antanas Daniliauskas, 1926–1983). Науковець за фахом (етнограф та історик), у минулому в'язень сталінських таборів, він здійснював велику експедиційну й дослідницьку роботу [5, с. 157]. Дружина за підтримки чоловіка почала вирізувати витинанки – «karpiniai»³³ й поширювала інформацію про цей вид творчості в школах, читала лекції, організовувала виставки тощо. Згодом до проведення таких заходів долучилася народна майстриня витинання Нійоле Юренене (Nijolė Jurėnienė).

Помітну роль у сфері відновлення популярності витинанок відіграв Феліксас Марцінкас (Feliksas Marcinkas, 1950–2010), активний організатор міжнародних виставок у Вільнюсі, перша з яких відбулася у 1989 році. До цієї масштабної події було видано каталог «Паперові вирізки світу 89» («Pasaulio popieriaus karpiniai'89»), куди ввійшли твори учасників заходу, серед яких були також українські майстри [21, р. 96–98]. Неабияке значення для поширення знань про традиції литовців у цій галузі

³² Союз Радянських Соціалістичних Республік.

³³ Karpiniai – лит. витинанки.

мистецтва мала монографія Ф. Марцінкаса «Мистецтво вирізування в Литві й світі» («Lietuvos ir pasaulio popieriaus karpinių menas») [17], у якій він представив творчість співвітчизників у контексті розвитку цього виду мистецтва в інших країнах усєї планети.

Порівнюючи художні особливості творів з паперу народних майстрів Литви й України, варто зазначити, що в традиційних українських і литовських витинанках помітна низка спільних ознак. Вони продиктовані передусім однаковими властивостями матеріалу, схожими технічними прийомами та інструментами. Неабияку роль відіграють подібні мотиви, орнаментальні композиції, що перейшли з інших видів народної творчості, а саме з вишивки, кераміки, ткацтва, дереворізьблення тощо.

Такі тенденції особливо виразно простежуються в розеткових і зіркоподібних виробках, створених народними майстрами наших країн. При цьому також слід нагадати про подібність таких оздоб із «листами любові», поширених у німецькомовних країнах. Помітну схожість спостерігаємо й у вирішенні мотивів «вазон», «дерево» та в низці композиційних схем, що виникають при складанні паперу для утворення витинанки із центральною, дзеркальною чи трансляційною симетріями. Багато подібного можна побачили в традиційному декорі для вікон – «фіранках» / «занавісках». До відмінностей, що відрізняють твори з Литви й України, належить розфарбовування білих ажурних фіранок, що характерно лише для українських мистецьких осередків, таких, зокрема, як згадане с. Петриківка, с. Родниківка (Черкаська обл.), с. Вікно (Тернопільська обл.). Аналогічні твори литовських майстрів завжди білосніжні.

Серед литовських майстрів, хто у своїх роботах продовжує давні традиції, інтерпретуючи їх в самобутній особистісній стилістиці, – Рамуте Крауялене (Ramutė Kraujalienė), Одета Туменаите-Браженене (Odeta Tumėnaitė-Bražėnienė), Лаймуте Бенешюнаите-Федосеєва (Laimutė Benešiuñaitė-Fedosejeva), Рома Гудайтене (Roma Gudaitienė), Егле Віндашене (Egle Vindašienė), Ада Германавічене (Ada Germanavičienė), Ельвіта Шепутайте (Elvita Šeputaitė) та ін.

У роботах Одети Туменаите-Браженене [28, s. 6], досвідченого педагога, матері чотирьох дітей, лауреатки Золотої корони, завжди вдало поєднані давні й нові мотиви, як правило, у симетричних композиціях дзеркального, центрального чи трансляційного типу³⁴. Характерних акцентів її творам надають різноманітні силуетні зображення в національних строях, птахи, тварини чи архітектурні зображення, закомпоновані серед пишної рослинної орнаментики («Життя птахів і людей», 2014). Переважну більшість робіт О. Туменаите-Браженене представляє монохромними: чорна чи зелена витинанка на білому тлі, що надає творам урочистості («Ваза з літніми квітами», 2015). Водночас майстриня часто експериментує з паперами інших кольорів, наприклад із вохристого паперу вона вирізала витинанку «Свято» (2017).

У Ришарди Козубовської (Ryšarda Kozubovskaja) теж значний набуток творів, у яких домінують схеми й мотиви литовських народних традицій («Про що я думаю», 2020). Особливо довершена орнаментика в її білих паперових фіранках-занавісках, вирізаних для оздоблення вікон і полиць.

Досвідчена майстриня Раса Слесорюнене (Rasa Slesoriūnienė) в авторських витинанках часто використовує зображення ангелів, доповнюючи їх пишними рослин-

---

³⁴ У 2007 році за низку ліногравюр О. Туменаите-Браженене отримала звання кращого народного майстра Литви й нагороджена Золотою короною – найвищою нагородою литовських народних художників.

ними мотивами («Різдво», «Райське дерево», обидві – 2023 р.). У творах вона вміло представляє різні події і настрої в житті литовців («Віра», 2018; «Роса», 2019; «Свято життя», 2019). Часто Р. Слесорюнене вирізує витинанки з листя дерев.

Витинанки майстра Клайдаса Навіцкаса (Klaidas Navickas) демонструють вдале поєднання литовських традицій із прийомами виготовлення паперових зображень Німеччини, Швейцарії з домінуванням сюжетної тематики, представленої за локальними схемами з кількома оповідними горизонтальними рівнями [20, р. 6]. Подібний художній прийом помічаємо в його роботі «Родинне дерево» (2024) та ін.

Виразні новації демонструють твори Ювенти Моденене (Juventa Mudėnienė). Зокрема, авторка створила самобутні ілюстрації до альбому «Чи запам'ятаєш мене, Вільнюсе?» [19, р. 5–60], для якого вона вирізала витинанки силуетного характеру з чорного паперу, не наклеюючи їх у подальшому на тло, а лише демонструючи переплетеними між сторінками книги. Ритміка чергування білих сторінок з кольоровими фото сучасних краєвидів дає можливість при гортанні сторінок книги швидко змінювати тло витинанки, перекладаючи витинанку з білої сторінки на барвисту, що миттєво переінакшує тло та відповідно контекст одного й того самого художнього образу. Цей прийом ніби переносить читача із часів чорно-білих світлин до яскравої сучасності з кольоровими ілюстраціями, демонструючи одне зображення відразу в двох часових вимірах.

Самобутні креативні прийоми характерні також для творчості Гіти Юшкенене (Gita Juškėnienė), яка паперові вирізки силуетного характеру демонструє на лляній тканині, використовуючи гру світлотіней відмінних фактур двох різних матеріалів («Птахи серед квітів», 2018).

Невеликі вітальні листівки виготовляють усі литовські майстри, для чого вони використовують переважно кольоровий картон різного забарвлення (зелений, червоний, синій), наклеюючи на нього відповідні білі чи барвисті вирізки. Цей тип паперових виробів литовські майстри постійно вдосконалюють, і кожен із них досяг у ньому неабияких успіхів.

Різні види творчості поєднує діяльність майстрині Вірджинії Юревічене (Virginija Jurevičienė). Крім вирізування авторських витинанок з ніжною орнаментикою квіткових складових, вона уважно опікується проведенням Литовських міжнародних пленерів у рідному м. Купишкісі (Kupiškis). На такі зустрічі майстрів, крім вітчизняних учасників, організатори запрошують мистців із країн Європи, зокрема Польщі й України. У 2024 році українську витинанку в Литві представляли Юлія Датченко, Любов Датченко, Марія Янкова, Богдан Янковий, Зінаїда Косицька. Крім майстер-класів, вони брали участь у спільній виставці творів, що стала основою для видання Каталогу [12, с. 20–21, 26–29, 40–41]. Це ще один альбом, у якому витинанки українських майстрів представлені разом із роботами майстрів сусідніх країн Європи.

Зосередивши увагу на головних етапах розвитку паперових оздоб в Україні, маємо зауважити, що хатні оздоби на теренах наших земель були поширені ще з першої третини ХІХ ст. Хоча приклади вирізування з паперу в Україні відомі вже з ХVІІ–ХVІІІ ст., коли писарі в канцеляріях, наслідуючи тогочасну європейську практику, декорували прорізами поля кустодій – паперових підкладок під відтиски печатей, що мали охороняти відтиснуті зображення від пошкоджень. Вирізані кустодії з паперу в Україні створювали різними: від найпростішого клаптика ромбічної форми до вітіюватих складних ажурних композицій на зразок пишного вазона. Усе значною мірою залежало від вправності канцеляриста. Подібні орієнтовні часові межі

поширення кустодій простежуються і в сусідніх країнах, зокрема в Польщі, де їх вправно вирізували в XVII–XVIII ст. [26], а згадки про витинанки в сільських оселях, як і в Україні, тут з'являються з другої половини – кінця XIX ст. У ті роки в Польщі й Україні це був допоміжний вид народного мистецтва для оформлення сільського інтер'єру. Хвиля значного поширення витинанок на теренах наших земель особливо виразно помітна в останній чверті XIX ст. Найчастіше народні майстри в той час оздоби виготовляли для власних потреб перед Різдом Христовим і Великоднем, щоб прикрасити оселю і створити піднесений святковий настрій доступними та ефектними засобами, особливо в тих хатах, де підросли дівчата.

Про такі традиції свідчать публікації вітчизняних етнографів та анонси про виставки паперових оздоб на Крайових виставках, що проходили в Тернополі (1887)³⁵, Львові (1894), а також під час інших заходів («Перша Хліборобська виставка» у Стрию, 1909). Варто зазначити, що всі зразки музейних колекцій кінця XIX – початку XX ст. виготовлені з якісного, переважно глянцевого паперу яскравих кольорів. Серед них – композиції на зразок хреста, восьмиконечної зірки, квітів, букетів, дерева життя, укладені за схемою сітки чи шахівки тощо.

Про самобутні вирізани «узори», представлені на виставці у Львові (1894), згадує Іван Франко в газеті «Kurjer Lwowski» [14, s. 2]. Згодом завітчані паперовими квітами українські хати в селах Катеринославщини описує Василь Бабенко³⁶: «...впадає в око “покуть”. Уся завішена іконами, рушниками, штучними квітами із паперу чи соломи» [1, с. 26, 63]³⁷. Про оселю у Львівській області, прикрашену подібними виробами, повідомляє Володимир Січинський: «Правий кут великої хати (рахуючи від входу) і лівий кут малої – мають образи й ріжні кольорові картини, прикрашені паперовими штучними квітами власного виробу в стилі народного орнаменту» [7, с. 17]. Ще студентом помітну увагу хатнім паперовим оздобам приділяв Кость Шероцький – у перші роки XX ст. він збирав витинанки, виготовлені народними майстрами в подільських селах. Мистецтвознавчий аналіз цього явища і фото паперових творів науковець пізніше опублікував у монографії в 1914 році [11, с. 119, 123, 124, 130]. Особливо помітний вклад у вивчення витинанок вніс Володимир Гагенмейстер, підготувавши в 1930 році перший ілюстрований альбом, присвячений паперовим оздобам Поділля [2, с. 3–7, 16 кол. табл.]. Трагедія в тому, що науковця було розстріляно в 1938 році в Києві. Після цього зацікавленість вітчизняних дослідників до витинанок згасає до 1960-х років.

Тим часом серед населення оздоби з паперу не втрачали поширення. Саме в 1920-х роках, після Першої Світової та громадянської воєн, розвиток мистецтва вирізування в Україні серед зuboжілого населення триває, позаяк ця техніка не потребує значних вкладень і передбачає використання найпростіших інструментів (ножиці, ножі). Шкода, що помітне скорочення в той час виробництва вітчизняного паперу

---

³⁵ Колекція витинанок, представлена на Крайовій виставці в м. Тернополі в 1887 році, зібрана місцевим парохом, священником Софроном Левицьким, оформлена в окремії папці. (МЕХП ІН НАНУ, інв. № ЕП 40809. «взоры внутреннего украшения стѣн въ хатахъ народа руского в Галичинѣ. Зобравъ в селѣ Стриганцѣ и Долге повѣта Товмацкогo с. Софрон Левицкій. modèles des ornements et décorations interieures des cabanes rustiques du peuple russe en calicie. Arrancés et Ramassés dans les villages Stryhance et Dolhe du district de Tłumacz par l'abbé, sofron lewicki»).

³⁶ Нині Дніпропетровська область.

³⁷ Пер. з рос. авторки.

призвело до використання найдешевших його видів, іноді навіть обгорткового, нерідко бланків чи обкладинок зі шкільних зошитів.

Після Другої світової війни для вирізування навіть найпростіших оздоб в українських селян часто не знаходилося клаптика паперу. У перші повоєнні десятиліття, у середині ХХ ст., з налагодженням економічного й суспільного життя мистецтво вирізування паперових оздоб народні майстри продовжили, використовуючи газети, які часто фарбували природними доступними барвниками – буряковим, бузиновим та вишневим соками, кольоровими глинами тощо. У ці повоєнні роки часто фото оформляли рукотворними картонними рамками, наклеюючи на них різні вирізані паперові мотиви (ромби, на зразок галузок, листя тощо). У той час декор із паперу активно використовували для імітації полотняних виробів, яких після війни помітно не вистачало. Це насамперед усім відомі серветки на полицках, у буфетах, шафах, на етажерках.

Починаючи з кінця 1960-х років, мистецтво витинанки в Україні помітно відроджується. До кінця ХХ ст., завдячуючи колекційній і виставковій діяльності харківського науковця-ливарника Олексія Петриченка і творчим пошукам талановитих народних майстрів, передусім педагога Олександра Салюка³⁸, а також вчительки Марії Руденко³⁹, поширення мистецтва витинанки набуває нового піднесення. Особливе значення мала творчість професійних художників: Михайла Біласа (м. Трускавець), Леоніли Стебловської (м. Київ) та інших творчих особистостей.

Саме з кінця 1960-х років у тому-таки с. Петриківка народна майстриня декоративного розпису Ганна Гречанова остаточно віддає перевагу паперовим виробам, а в її набутку починають домінувати тематичні роботи, зокрема вже згадані вище витинанки із сюжетом «весілля». Майстриня також любила ілюструвати літературні твори, серед них поему «Катерина» Тараса Шевченка, до якої вона створила цілу серію робіт. Після виставок творів Г. Гречанової українські майстри почали частіше укладати тематичні панно.

Так, із другої половини ХХ ст. в українських паперових оздобах, які до цього були переважно орнаментальними, починають домінувати витинанки із сюжетними зображеннями. Відродженню витинанок значною мірою сприяли публікації наукових і популярних статей, а особливо першої ґрунтовної монографії М. Станкевича «Українські витинанки» [8, с. 1–124]. У дослідженні автор розглянув витюки українського паперового декору, його виразну самобутність і художню цінність, визначив типологію витинанок, проаналізував твори майстрів різних областей України, зупинився на локальних відмінностях і спільних рисах різних типів оздоб із паперу.

З-поміж професійних художників, чия творчість залишила особливий яскравий слід і мала вплив на розвиток української витинанки уже не як частини декоративного, а як складової образотворчого мистецтва, необхідно назвати Людмилу Мазур (м. Хмельницький). Цю техніку вона перейняла від колеги Леоніли Стебловської; свої перші проби вона створила в традиціях подільських паперових народних оздоб, для яких характерною ознакою є дзеркальна симетрія. Із часом у витинанках художниці починають домінувати авторські мистецькі вирішення і вже в кінці ХХ ст. у них переважають десиметричні й асиметричні композиції, у яких вона максималь-

³⁸ Салюк Олександр (1922–2003) жив з родиною в с. Саїнка Вінницької обл.

³⁹ Руденко Марія (1915–2003) жила в с. Слобода-Яришівська Вінницької обл.

но спрощує форми, представляючи їх лаконічними, стилізуючи й навіть абстрагуючи загальні зображення та деталі. Виразним самобутнім доробком художниці не лише збагатили можливості українських витинанок, а й докорінно змінила сутність художнього мислення та прийомів витинання.

Як бачимо, упродовж ХХ ст. в Україні цей вид народного мистецтва зазнав помітних змін та перетворився з допоміжного на самостійний вид творчості. Особливою подією, що принципово вирізняла мистецтво витинанки на тлі загальних змін культурного життя України, була зустріч майстрів на Першому Всеукраїнському святі «Українська витинанка» в м. Могилеві-Подільському в 1993 році⁴⁰. З 2002 року ці зустрічі проходять регулярно як трієнале, збираючи для творчого спілкування українських і зарубіжних майстрів. Активно опікується організацією таких фестивалів Оксана Городинська⁴¹, яка сама є провідною майстринею витинанки. Її стараннями за останні десятиліття м. Могилів-Подільський став відомим культурним центром, який заслужено називають «столицею української витинанки». У дні чергового фестивалю у 2021 році тут відкрили перший в Україні Музей витинанки, у якому представили твори майстрів різних країн світу.

Сучасні майстри, які працюють в техніці вирізування з паперу – Марина Ващенко (м. Київ), Юлія Дунаєва (м. Дніпро), Олеся Іщук (м. Луцьк), Дмитро Король (м. Кременчук), Вікторія Нестерова (м. Часів Яр Донецької обл.), Наталя Сташкевич (м. Полтава), Тетяна Ващенко (м. Полтава) та ін. – продовжують традиції українських народних майстрів з виготовлення хатніх паперових оздоб і водночас створюють авторські неповторні твори. У наші дні витинанки нерідко використовують також для ілюстрування книг, ефектних театральних декорацій, створення ексклюзивних екслібрисів, просторових інсталяцій чи імітацій вітражів, що збагачує культурні надбавки не лише України, а і Європи й усього світу.

Помітний внесок у розвиток цього мистецтва Миколи Теліженка (м. Черкаси), твори якого вплинули на зміну стилістики багатьох українських майстрів («Різдво», «Шана Кобзареві», обидві – 2009). Самобутніми художніми вирішеннями вирізняються яскраві роботи Ольги Шинкаренко, які майстриня виконує переважно в техніці виривання («Про що замріялись волошки», 2016; «Букет мого дитинства», 2017).

Особливо значний доробок серед сучасних митців витинанки створила львів'янка Дарія Альошкіна. Скульптор за фахом⁴², художниці, серед плідного надбавку представила не одну серію новачійних за формою робіт. Водночас у її творах чітко простежуємо естетику саме українського народного мистецтва. Її авторські рукотворні паперові полотна прикрашають інтер'єри приватних помешкань і громадських приміщень, зокрема в Києві – Національну філармонію України, у Львові – вітрини KredoBank⁴³. Вона двічі творчо оформляла національний стенд Паризького книжкового салону *Livre Paris* у 2018 і 2019 роках, де ефектно представляла паперовий декор просто над головами учасників форуму. Першого разу це були величезні пласкі

---

⁴⁰ Авторка ідеї – Марія Гоцуляк. У 1993 році була директоркою Будинку народної творчості м. Могилева-Подільського; нині очолює Музей етнографії і народного мистецтва ім. М. Руденко в цьому місті.

⁴¹ Городинська Оксана – директорка Центру народної творчості м. Могилева-Подільського.

⁴² Альошкіна Дарія, 1982 р. н., закінчила Львівську національну академію мистецтв.

⁴³ KredoBank, Львів, вул. Галицька 4.

писанки з ажурною орнаментикою [9], другого – просторова композиція на зразок паперової ажурної призми.

Майстриня регулярно виставляє авторські твори в країнах Європи: Польщі, Німеччині, Франції, Швейцарії, а також у зовсім неблизькій до нас Південній Кореї. З перших днів повномасштабної війни у 2022 році Дарія Альошкіна використовує власну творчість як свідчення про Україну та виклики в її історії. У багатьох містах Європи й світу вона демонструє авторські твори, розповідаючи в такий спосіб про нашу культуру, нашу реальність і власну реакцію на війну. Серед її витинанок на цю тему – «Маріуполь», «Гостомель», «Буча», «Підтримка» (усі – 2022).

Художниця постійно бере активну участь у мистецьких проектах, організованих для збору коштів на ЗСУ, закупівлі нашим захисникам автівок, тепловізорів та інших надважливих речей для воїнів. Це численні виставки й майстер-класи в українських містах, а також у Польщі – у Кракові й Варшаві (2022, 2023, 2024), Любліні (2023, 2024), Гданську (2024), в Австрії (Відень, 2024), Чехії (Брно, 2022), Іспанії (Марбелья, 2022), Республіці Корея (Сеул, 2022), Ірландії (Дублін, 2023), Франції (Париж, 2023), Італії (Венеція, 2023), Швейцарії (Берн, 2022–2023, Цюріх, 2023) та ін.

З-поміж митців, хто в Україні від початку XXI ст. активно практикує вирізування єврейських традиційних паперових оздоб, – художник Пінхас (Павло) Фішель (Київ). Майстер створює різні характерні для єврейської культури твори з паперу: мізрахи⁴⁴, ктуби (шлюбні договори)⁴⁵ тощо. У композиційних схемах він використовує поширену біблійну символіку: тварин, птахів, рослинні мотиви, кожен з яких має власне потрактування.

Завершуючи огляд розвитку українських витинанок від XIX ст. до наших днів, зазначимо, що з кінця XIX до першої третини XX ст. пишність, ефектність та розміщення тогочасного вітчизняного хатнього паперового декору має певну схожість з оздобами і схемами їх розміщення в селянському житлі Польщі та Литви. Зокрема, польські та українські майстри подібно декорували розетковими витинанками сволок, стіни, стелю, укладаючи горизонтальні композиції, продиктовані схожими конструктивними лініями будівель. Знаходимо також подібність прийомів техніки виконання окремих осередків, серед яких найбільш відомі польський Лович та українська Петриківка. Тогочасні українські паперові оздоби мають багато спільного також з литовськими прикрасами, виготовленими для оформлення вікон, полицок, дзеркал. Багато спільних мотивів у паперових творах України й Швейцарії, насамперед у витинанках розеткового типу.

З другої половини XX ст. й до сьогодні в Україні тематичні витинанки помітно домінують над орнаментальними. Від початку XXI ст. вони вже поцінуються як самостійні художні твори на зразок станкових і представляють окремий вид образотворчого мистецтва. Насамкінець з великою повагою до творчості вітчизняних майстрів можемо підсумувати, що обдаровані особистості України в самобутніх творах, виконаних за поширеними місцевими зразками чи з використанням креативних авторських художніх прийомів, на високому рівні продовжують традиції української народної витинанки, виразно демонструючи збагачення культури не лише України, а й усього європейського художнього простору загалом.

---

⁴⁴ Мізрах – дослівно «схід». У синагогах і домівках мізрахи кріплять на східну стіну для акцентування напрямку в бік Єрусалима, куди потрібно звертати обличчя під час молитви.

⁴⁵ Ктубот, ктуба – шлюбний договір.

Джерела та література

1. Бабенко В. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края: издание Губернского земства к XIII Археологическому съезду. Екатеринослав : Типогр. губернского земства, 1905. 142 с.
2. Гагенмейстер В. Настінні паперові прикраси Кам'янецьчини. Кам'янець-Подільський : Видання Художньо-промислової профшколи, 1930. 7 с., 16 кол. табл.
3. Косицька З. Витинанки. *Історія декоративного мистецтва : в 5 т.* / НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2011. Т. 4. С. 235–256.
4. Косицька З. Історія української витинанки. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2019. 316 с. : іл.
5. Косицька З. Стилiстичні паралелі у творчості українських і литовських майстрів витинанки на сучасному етапі. *Сучасне українське декоративне мистецтво: збереження національної своєрідності в умовах глобалізації* [Колективна монографія] / НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2019. С. 146–167.
6. Левкович Н. Образ храму в єврейському декоративно-ужитковому мистецтві Галичини XVIII – першої третини ХХ ст. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2015. № 3. С. 15–23.
7. Січинський В. Українська хата в околицях Львова: реферат читаний на зібранню Українського наукового товариства в Празі / Українська архітектура. Обкладинка і кінцівка арт.-мал. Павла Ковжуна. Іл. і поч. літери автора. Львів, 1924. 22 с., 9 с. іл.
8. Станкевич М. Українські витинанки. Київ : Наукова думка, 1986. 124 с. : іл.
9. Україна бере участь у Паризькому книжковому салоні. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2660742-ukraina-bere-ucast-u-parizkomu-knizkovomu-saloni.html>.
10. Фінберг О. Рейзеле. Витинанка, розмальовка, антистрес. Київ : Дух і літера, 2020. 32 с. : іл.
11. Шероцкый К. Очерки по истории декоративного искусства Украины. Т. 1. Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем. Киев : Тип. С. В. Кульженко, 1914. 141 с.
12. II-asis Tarptautinis karpytojų pleneras «ČIUTYTA RŪTALA» Skirta Dainų šventės 100-mečiui. [Katalog]. Kupiškio, 2024. 42 s. URL : <https://etnografijosmuziejus.lt/wp-content/uploads/2024/08/katalogas.pdf>.
13. Dickel-Jonasch K. Däumelinchen Märchen von H. Ch. Andersen. Scherenschnitte von Karin Dickel-Jonasch. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=mw8mhSwpX5o>.
14. Franko I. [Fr. I.] Dział etnograficzny na Wystawie. *Kurjer Lwowski*. Lwów, 1894. N 228. S. 1–3.
15. Gołąb M. Jewish paper-cut. Wycinanka żydowska. Kraków : Hagada, 2006. [37] s.
16. Grabowski J. Polska sztuka ludowa: Wycinanka ludowa. Warszawa : Wydawnictwo Sztuka, 1955. 132 s. il.
17. Marcinkas F. Lietuvos ir pasaulio popieriaus karpinių menas. Monografija. Vilnius : Tautodailė, 2010. 208 с. : il.
18. Metken S. Geschnittenes Papier. Eine Geschichte des Ausschneidens in Europa von 1500 bis heute. München : Georg D. W. Callwey, 1978. 335 s.
19. Mudėnienė J. Ar prisiminsi mane. Vilniau? : albumas / Stiklo tiltai. Vilnius : Stiklo tiltai, 2016. 68 p. : ilustr.
20. Navickas K. Klaido Navicko. Karpiniai. Utena : Utenos Indra, 2008. 156 p.
21. Pasaulio popieriaus karpiniai'89. Tarptautinė paroda. World's paper-cuts'89. International exhibition / Compiler Marcinkas F. Vilnius : Lietuvos kultūros fondas, 1989. 57 p. : ilustr.
22. Rubi Ch. Papierschnitt. Scherenschnitt. Schablonenschnitt. Ein Anleitungsbuch. Wabern : Bücher-Verlag, 1970. 179 s.
23. Rubi Ch. Scherenschnitte aus hundert Jahren: Johann Jakob Hauswirth, Louis Saugy und Christian Schwizgebel. Bern und Stuttgart : Verlag Hans Huber, 1959. 77 s.
24. Rubi Ch. Liebstes Herz, ich bitte dich!: Liebeszeichen und Verlobungsbräuche im Bernerland. [Wabern] : Büchler, 1969. 111 s.

25. Scherenschnitte – Kontur pur. Schweizerische Scherenschnitt-Ausstellung. Gäste aus der Internationalen Gegenwartskunst, eingeladen vom Museum Bellerive. Zürich : Museum Bellerive, 2010. 91 s.
26. Seweryn T. Polskie wycinanki papierowe XVII i XVIII wieku. *Polska Sztuka Ludowa*. 1956. № 2. S. 67–105.
27. Śledziwski A. Wycinanka polska. Polish Paper Cut-outs. Polnische Scherenschnitte. Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2008. 200 s.
28. Tuménaitė-Bražėnienė O. Mokokės karpyti. Utena : Utenos Indra, 2008. 200 p.
29. Wycinanki ludu polskiego. Łowickie i kurpiowskie. XIV tablic wielobarwnych według oryginałów ze zbiorów tow. Polskiej sztuki stosowanej. Tekst Seweryna Udzieli, Kustosza Muzeum Etnograficznego w Krakowie sekretarza Komisji Antropologicznej Polskiej Akademji umiejętności. Kraków : Wydawnictwo Miejskiego Muzeum Przemysłowego w Krakowie, [1937]. [5] s. XIV tabl.

References

1. BABENKO, Vasily. *Ethnographic Essay of the Folk Life of the Yekaterinoslav Region: Edition of the Governorate Zemstvo on the Occasion of the 13th Archaeological Congress*. Yekaterinoslav: Typography of the Governorate Zemstvo, 1905, 142 pp. [in Russian].
2. HAHENMEISTER, Volodymyr. *Wall Paper Decorations of Kamianets Region*. Kamianets-Podilskyi: Edition of the Art and Industrial Vocational School, 1930, 7 pp., 16 col. tabl. [in Ukrainian].
3. KOSYTSKA, Zinaida. Paper-Cutting Art Pieces. *History of Decorative Art: In Five Volumes*. National Academy of Sciences of Ukraine; M. Rylskyi IASFE. Vol. 4. Kyiv, 2011, pp. 235–256 [in Ukrainian].
4. KOSYTSKA, Zinaida. *History of Ukrainian Paper-Cutting Art Pieces*. Kyiv: IASFE Publishing House, 2019, 316 pp.: ill. [in Ukrainian].
5. KOSYTSKA, Zinaida. Stylistic Parallels in the Works of Ukrainian and Lithuanian Masters of Paper-Cutting Art Pieces at the Current Stage. *Modern Ukrainian Decorative Arts: Preservation of the National Originality in the Conditions of Globalization [A Collective Monograph]*. National Academy of Sciences of Ukraine, M. Rylskyi IASFE. Kyiv: IASFE Publishing House, 2019, pp. 146 –167 [in Ukrainian].
6. LEVKOVYCH, Nataliia. The Image of the Temple in the Jewish Decorative and Applied Arts of Halychyna of the 18th – First Third of the 20th Century. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts*. Kharkiv, 2015, no. 3, pp. 15–23 [in Ukrainian].
7. SICHYNSKYI, Volodymyr. *Ukrainian House in the Outskirts of Lviv: Abstract Read at the Meeting of the Ukrainian Scientific Society in Prague*. Ukrainian Architecture. Cover and endpaper by the artist Pavlo Kovzhun. Ills. and initial letters by the author. Lviv, 1924, 22 pp., 9 pp. ill. [in Ukrainian].
8. STANKEVYCH, Mykhailo. *Ukrainian Paper-Cutting Art Pieces*. Kyiv: Scientific Thought, 1986, 124 pp.: ill. [in Ukrainian].
9. ANON. *Ukraine is Taking Part in the Paris Book Salon* [online]. Available from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2660742-ukraina-bere-ucast-u-parizkomu-knizkovomu-saloni.html> [in Ukrainian].
10. FINBERH, Olena. *Reizele. Paper-Cutting Art Pieces, Coloring, Antistress*. Kyiv: Spirit and Letter, 2020, 32 pp.: ill. [in Ukrainian].
11. SHEROTSKY, Konstantin. *Essays on the History of Decorative Arts of Ukraine*. Vol. 1. Artistic Decoration of the Ukrainian House in the Past and Present. Kyiv: Typography of S. V. Kulzhenko, 1914, 141 pp. [in Russian].
12. II-asis Tarptautinis karpytojų pleneras „ČIUTYTA RŪTALA“ Skirta Dainų šventės 100-mečiui. [Katalog]. Kupiškio. [The Second International Plein Air of Carvers “Feeling of the Rūtala” Devoted

to the 100th Anniversary of the Song Festival [Catalogue]. Kupiškis, 2024, 42 pp. [online]. Available from: <https://etnografijosmuziejus.lt/wp-content/uploads/2024/08/katalogas.pdf> [in Lithuanian].

13. DICKEL-JONASCH, Karin. *Däumelinchen Märchen von H. Ch. Andersen. Cut by Karin Dickel-Jonasch [Thumbelina, a Fairy Tale by H. Ch. Andersen. Cut by Karin Dickel-Jonasch]* [online]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=mw8mhSwpX5o> [in German].

14. FRANKO, Ivan. [Fr. I.] Dział etnograficzny na Wystawie [Ethnographic Department at the Exhibition]. *Kurjer Lwowski [Lviv Courier]*. Lwów [Lviv], 1894, no. 228, pp. 2 [in Polish].

15. GOŁĄB, Marta. *Jewish Paper-Cut. Wycinanka żydowska [Jewish Paper-Cutting Art Pieces]*. Kraków: Hagada, 2006, [37] pp. [in Polish, in English].

16. GRABOWSKI, Józef. *Polska sztuka ludowa: Wycinanka ludowa [Polish Folk Art: Folk Paper-Cutting Art Pieces]*. Warszawa [Warsaw]: Wydawnictwo Sztuka [Art Publishing House], 1955, 132 pp. ills. [in Polish].

17. MARCINKAS, Feliksas. *Lietuvos ir pasaulio popieriaus karpinių menas. Monografija [Lithuanian and World Paper-Cutting Art. A Monograph]*. Vilnius: Tautodailė [Folk Art], 2010, 208 pp.: ills. [in Lithuanian].

18. METKEN, Sigrid. *Geschnittenes Papier. Eine Geschichte des Ausschneidens in Europa von 1500 bis heute [Cutting Paper. A History of Cutting in Europe from 1500 to the Present]*. München [Munich]: Georg D. W. Callwey, 1978, 335 pp. [in German].

19. MUDĖNIENĖ, Juventa. *Ar prisiminsi mane. Vilniaus?: albumas / Stiklo tiltai [Will You Remember Me? Vilnius? An Album / Glass Bridges]*. Vilnius Stiklo tiltai [Glass Bridges], 2016, 68 pp.: ills. [in Lithuanian].

20. NAVICKAS, Klaido. *Klaido Navicko. Karpiniai [The Carpathians]*. Utena: Utenos Indra, 2008, 156 pp. [in Lithuanian].

21. MARCINKAS, Feliksas, compiler. *Pasaulio popieriaus karpiniai'89. Tarptautinė paroda. World's paper-cuts'89. International exhibition* Vilnius: Lietuvos kultūros fondas [Lithuanian Cultural Foundation], 1989, 57 pp.: ills. [in Lithuanian].

22. RUBI, Christian. *Papierschnitt. Scherenschnitt. Schablonenschnitt. Ein Anleitungsbuch [Paper-Cutting. Silhouette Cutting. Stencil Cutting. An Instruction Book]*. Wabern: Bücher-Verlag [Book Publisher], 1970, 179 pp. [in German].

23. RUBI, Christian. *Scherenschnitte aus hundert Jahren: Johann Jakob Hauswirth, Louis Saugy und Christian Schwizgebel [Paper-Cutting Art Pieces from One Hundred Years: Johann Jakob Hauswirth, Louis Saugy, and Christian Schwizgebel]*. Bern und Stuttgart: Verlag Hans Huber [Bern and Stuttgart: Publisher Hans Huber], 1959, 77 pp. [in German].

24. RUBI, Christian. *Liebstes Herz, ich bitte dich!: Liebeszeichen und Verlobungsbräuche im Bernerland [Dearest Heart, I Beg You!: Signs of Love and Engagement Customs in the Bernese Region]*. [Wabern]: Büchler, 1969, 111 pp. [in German].

25. ANON. *Scherenschnitte – Kontur pur. Schweizerische Scherenschnitt-Ausstellung. Gäste aus der Internationalen Gegenwartskunst, eingeladen vom Museum Bellerive [Paper-Cutting Art Pieces – Pure Contour. Swiss Paper-Cutting Exhibition. Guests from International Contemporary Art Scene, invited by the Museum Bellerive]*. Zurich: Museum Bellerive, 2010, 91 pp. [in German].

26. SEWERYN, Tadeusz. *Polskie wycinanki papierowe XVII i XVIII wieku [Polish Paper-Cutting Art Pieces of the 17th and 18th Centuries]*. *Polska Sztuka Ludowa [Polish Folk Art]*, 1956, no. 2, pp. 67–105 [in Polish].

27. ŚLEDZIEWSKI, Antoni. *Wycinanka Polska. Polish Paper Cut-Outs. Polnische Scherenschnitte*. Warszawa [Warsaw]: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza [People's Publishing Cooperative], 2008, 200 pp. [in Polish, in English, in German].

28. TUMĖNAITĖ-BRAŽĖNIENĖ, Odeta. *Mokomės karpyti [Learning to Cut]*. Utena: Utenos Indra, 2008, 200 pp. [in Lithuanian].

29. UDZIELA, Seweryn. *Wycinanki ludu polskiego. Łowickie i kurpiowskie [Paper-Cutting Art Pieces of the Polish People. Łowicz and Kurpie Regions]*. XIV tablic wielobarwnych według oryginałów ze zbiorów tow. Polskiej sztuki stosowanej. Tekst Seweryna Udzieli, Kustosza Muzeum

Іл. 1. Анна-Марія Схюрман. «Біле вирізування» (нім. Weißschnitt). Нідерланди. Середина XVII ст. Папір, вирізування. Опубліковано: Metken S. Geschnittenes Papier. Eine Geschichte des Ausschneidens in Europa von 1500 bis heute. München : Georg D. W. Callwey, 1978. С. 29

Іл. 2. Йоганн Якоб Хаусвірт. Витинанка з квітами, деревами, тваринами, птахами (нім. Scherenschnitt) Швейцарія. (Кантон Во). 1854 р. Опубліковано: Metken S. Geschnittenes Papier. Eine Geschichte des Ausschneidens in Europa von 1500 bis heute. München : Georg D. W. Callwey, 1978. С. 199

Іл. 3. Витинанка.
 Околиці Варшави (Польща).
 Перша половина ХХ ст.
 Папір, вирізування.
 Етнографічний музей
 ім. Северина Удзелі в Кракові.
 Світлину надано Музеєм

Іл. 4. Гражина Гладка. «Кодра» ловицька «Весілля». м. Лович (Польща). 2001 р.
 Папір, вирізування. Музей народного мистецтва в Отрембусах (Польща).
 Світлина З. Косицької

Іл. 5. Ганна Гречанова. Витинанка «Весілля». Селище Петриківка Дніпропетровської обл.
 1981 р. Папір, вирізування. Дніпропетровський національний історичний музей
 ім. Д. Яворницького. Світлину надано Музеєм

Іл. 6. «Лист любові» (нім. Liebesbrief). Швейцарія (Кантон Берн). 1820 р. Папір, вирізування, малювання, декоративний шрифт. Опубліковано: Rubi Ch. Liebstes Herz, ich bitte dich! Liebeszeichen und Verlobungsbräuche im Bernerland. [Wabern]: Buechler, 1969. S. 55

Іл. 7. Павло Фішель. Ктуба. Шлюбний договір. м. Київ. 2009 р. Папір, вирізування. Приватна колекція. Світлина П. Фішеля

Іл. 8. Витинанки. Композиція під шпалери. с. Стриганці, с. Довге Івано-Франківської обл. 1887 р. Папір, вирізування. Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, колекція С. Левицького. Світлина З. Косицької

Іл. 9. Анна Вальчак. Витинанка «Страсті Христові. Христос у терновому вінці».
м. Лодзь (Польща). 2025 р.
Папір, вирізування. Приватна колекція.
Світлина З. Косицької

Іл. 10. Християн Швіцгебель. Витинанка з оленями й деревами (нім. Scherenschnitt).
Швейцарія (Кантон Во). Середина – друга половина ХХ ст. Опубліковано:
Rubi Ch. Papierschnitt. Scherenschnitt. Schablonenschnitt. Ein Anleitungsbuch.
Wabern : Bücher-Verlag, 1970. S. 96

Іл. 11. Одетта Туменайте-Браженене. Витинанка «Ваза з літніми квітами».
м. Утена (Литва). 2015 р.
Світлина О. Туменайте-Браженене

Іл. 12. Раса Слесорюнене. Витинанка «Свято життя». м. Утена (Литва). 2019 р. Папір, вирізування. Приватна колекція. Світлина Р. Слесорюнене

Etnograficznego w Krakowie sekretarza Komisji Antropologicznej Polskiej Akademji umiejętności [Fourteen Multi-Colored Plates Based on Originals from the Collections of the Polish Applied Arts Association. Text by Seweryn Udziela, Curator of the Ethnographic Museum in Krakow, Secretary of the Anthropological Commission of the Polish Academy of Arts]. Kraków: Wydawnictwo Miejskiego Muzeum Przemysłowego w Krakowie [Krakow: Publishing House of the Municipal Industrial Museum in Krakow], [1937], [5] pp., 14 tabl. [in Polish].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 07.07.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 02.10.2025

Опубліковано / Published 18.12.2025